HALÎL BİN AHMED

Tebe-i tabiînden meşhûr Arap dil ve gramer âlimi. Künyesi, Ebû Abdurrahmân'dır. 100 (m. 718) senesinde doğup, 170 (m. 786) târihinde, Basra'da vefât etti. Babasının, Resûlullah efendimizden sonra Ahmed ismini alan ilk zât olduğu söylenir. Mirzebâ' bunu "Muktebis" isimli kitabında yazmaktadır. Eyyûb Sahtiyanî, Âsım el-Ahvel, Osman bin Hâdır, Avvâm bin Havşab ve başkalarından (r.anhüm) hadîs-i şerîf ve Arap lisânının inceliklerini öğrenmiştir. Ondan da, Hammâd bin Zeyd, Nadr bin Şumeyl, Eyyûb bin Mütevekkil, Esmaî, Hârûn bin Mûsâ en-Nahvî, Vehb bin Cerîr bin Hazım ve daha başka âlimler (r.anhüm) ondan hadîs-i şerîf ve Arapça öğrenmişlerdir.

İslâmiyetten önce, ileri seviyede kullanılan Aruzu sistemli bir hâle getirip, "İlm-i Aruz" denmesine Halîl bin Ahmed sebeb olmuştur. Aruz ilmi: Nazımda vezinlerin çeşitli incelik ve özelliklerini ve doğru bir şekilde nasıl kullanılacaklarını bildirir.

Aruzu çok geniş, bir şekilde inceleyen Halîl bin Ahmed (radıyallahü anh), arûz ilmine yeni birçok bilgiler kazandırmış, bu ilmin en önde gelen, birinci sınıf mütehassısı olmuştur. O, arûz ilmini önce beş bölüme ayırmış, sonra da bundan onbeş bahri çıkarıp, geliştirmiştir. Meşhûr nahv âlimi (Arapça dili gramercisi)

Ahfeş buna bir bahr daha ilâve etmiştir. Bunun ismi Habeb'dir. Aruz'un her bir bölümüne Bahr, denir. Halîl bin Ahmed, sâlih, akıllı ve halim ve vakûr (ağırbaşlı) bir zât idi.

Eserlerinden bazıları: Kitâb-ül-Ayn, Kitâb-ül-Arûz, Kitâb-üş-Şevâhid v.s.

Lügat âlimlerinin çoğu, Arapça bir lügat olan ve Halîl bin Ahmed'e nisbet edilen Kitab-ül-Ayn'ın onun eseri olmadığını, ancak, onun böyle bir eser yazmağa başladığını, başlangıç kısımlarını tertîb edip, buna "Ayn" ismini verdiğini, vefât ettikten sonra talebelerinden Nadr bin Şumeyl ve Müerric Sudûsî, Nasr bin Ali el-Cehdâmî ve başkaları tarafından tamamlandığı fakat, sonradan yazılanlar, Halîl bin Ahmed'in yazdıklarına muvafık olmadığından, onun yazdıklarının çıkarıldığı söylenmiştir. Bu yüzden, Halîl bin Ahmed'den sonra yazılan kitapta, O'nun yapması mümkün olmayan hatâlar mevcûttur. Bu husûsta Dürüstüveyh denilen âlim, mevzûyu derinlemesine tahkîk eden bir eser yazmıştır.

Âlimlerin, hakkında buyurdukları:

Hammâd bin Zeyd: "Halîl bin Ahmed, daha önce Ebâdiye denilen bozuk bir fırkanın itikadında idi. Fakat Allahü teâlâ ona, Eyyûb Sahtiyanî hazretlerinin sohbetiyle şereflenmeyi nasîb edip, Ehl-i sünnet itikadına döndü" dedi.

Nadr bin Şumeyl: "Çok mütevâzi bir zât idi." dedi.

Şîrâfî: "Nahv (Arap dili grameri) mes'elelerini halletmekte zirvede idi. O kendisini tamamen ilme vermişti. Basra emîri, çocuklarına ders vermesi için onu çağırmıştı. Yanındaki kuru ekmeği çıkararak, "Bu yanımda olduğu müddetçe, ona ihtiyâcım yoktur" demiştir.

Menkıbeleri ve buyurdukları: Halîl bin Ahmed, Mekke-i mükerreme'de, kendisine, daha önce kimsenin bahsetmediği, sadece kendisinden alınabilecek, öğrenilebilecek bir ilim verilmesi için duâ etmişti. Hacdan dönüşünde, kendisine arûz ilmi nasîb oldu. Bu ilimde o kadar ilerledi ki, üstâd derecesine ulaştı.

Hamza bin Hasan el-İsbahânî, et-Tenbîh alâ Hudûs-it-tasnif adlı eserinde "Müslümanlar arasında Halîl bin Ahmed gibi âlimler az yetişmiştir. Çünkü, o, kaidesi olmayan arûzu, kaidelere bağlayıp, sistemli bir hâle getirerek, yepyeni bir ilim ortaya koymuştur" buyurmaktadır. Halîl bin Ahmed'in Arap lügatıne dâir "Kitâb-ül-Ayn" isimli eseri çok tanınmıştır. Halîl bin Ahmed, maddî bir menfaatten dolayı kimseye boyun eğmez, vekarını muhafaza eder, aza kanâat ederdi.

Fâris ve Ehvaz vâlisi Süleymân bin Habîb bin Mühelleb bin Ebî Süfre el-Ezdî ona maaş bağlamıştı. Bir gün onu yanına çağırdı. Halîl bin Ahmed (radıyallahü anh) ona şöyle cevap yazdı: Sizin yardımınızla rahatım iyi. Kimseye muhtaç değilim. Ancak ben servet sahibi birisi de değilim. Fakat hiç kimsenin zayıflıktan öldüğünü görmedim. Sonra kimse, her zaman aynı hâl üzere kalmaz. Rızk Allahü teâlâdandır. İnsanın zayıf ve güçsüz olması, takdîr edileni noksanlaştırmadığı gibi, kuvvetlinin kuvveti de ona takdîr edilenden fazlasını ilâve etmez. Zenginlik ve fakîrlik, mala göre değildir. Esas olan kalb zenginliğidir. Süleymân bin Habîb, Halîl bin Ahmed'in (radıyallahü anh) bu sözünü okuyunca maaşını kesti. Bunun üzerine, Halîl bin Ahmed, onun bu hareketine karşı şu şekilde cevâp verdi. "Bana ölümüme kadar garanti vermiştin. Sen bu hareketinle iyi yapmadın. Şunu bil ki, sen beni azıcık bir şeyden mahrûm kıldın. Fakat, maaşımı kesmenle, servetini arttıracak değilsin." Halîl bin Ahmed'in bu sözleri vâliye ulaşınca, ona mektûb yazıp özür diledi. Tekrar maaş bağlattı. Bu sefer maaşını daha fazla yaptı.

Halîl bin Ahmed ile yine edebiyatçı biri olan Abdullah bin Mukaffa, bir gece bir araya gelmişlerdi. Sabaha kadar sohbet ettiler. Birbirinden ayrıldıkları zaman Halîl bin Ahmed'e, "İbn-i Mukaffâ'yı nasıl buldun?" dediklerinde: "Onu, ilmi aklından çok birisi olarak gördüm" dedi. Abdullah bin Mukaffâ'ya Onu nasıl bulduğu sorulunca "Onu, aklı ilminden daha çok birisi olarak gördüm" dedi.

Anlatılır ki: Halîl bin Ahmed bir şiirin beytini takti' (aruz veznine göre ayırırken) yaparken, o sırada oğlu yanına girdi. Babasını bu halde görünce, ne yaptığını bilmediği için aklını kaybettiğinden böyle bir işle uğraştığını zannedip, hemen dışarı çıkarak babama bir şey olmuş diye, herkese anlattı. Bunun üzerine, dışarda bunu duyanlar, yanına gelip, oğlunun kendilerine bir şeyler söylediğini, bunun aslının olup olmadığını sorduklarında, Halîl bin Ahmed oğluna dönerek şöyle dedi: "Eğer benim söylediğimi bilseydin, beni mazur görür, hakkımda öyle konuşmazdın. Fakat sen benim sözümü anlamadığın için, hakkımda böyle konuştun. Ben

bildim ki, sen câhilsin. Fakat ben seni mazur görüyor, bu hâline müsamaha ile karşılık veriyorum.”

Yine ondan şöyle bir şiir rivâyet edilir. Fakat kendisi için mi yoksa başkası için mi söylediği bildirilmemiştir. “Bana diyorlar ki: “Bütün dostların sana yakınlar. Fakat sen yine de üzgünsün. Bu, hayret edilecek birşey. Ben de onlara, (Kalbler arasında yakınlık olmadıktan sonra, dostlar da, evleri de yakın olsa neye yarar) diye cevap verdim” diyor.

Yine ondan şöyle naklederler: Birisine arûz öğretmek için gidip gelirdim. Fakat, anlayışı kıt birisi idi. Bir müddet bu derse devam ettik. Hiçbir şey elde edemedi. Ona bir gün dedim ki, “Şu beyti takti’ yap, ya’nî, münâsip vezne göre onu parçala” dedim. Beyt şu idi. “İzâ lem testeti’ şey’en fe de’hu ve câvizhu ilâ mâ testetiu.” Ma’nası: Eğer, birşey elde edemedinse, bunu artık bırak. Gücünün yeteceği, elde edebileceğin bir işi yap.” idi. Bu şahıs, benim de yardımımla, bildiği kadar birşeyler yaptı. Sonra kalkıp gitti. Bir daha bana gelmedi. Fakat ben, anlayış ve zekâsının çok az olmasına rağmen, benim o beyti ona verip, uygun olan arûz kalıbını buna tatbik et dememdeki maksadı anlayıp, bir daha gelmemesine çok hayret ettim. Çünkü ben, o şiirle bu işi yapamıyorsan, anlıyamıyorsan, arûz okumayı bırak, demek istemiştim. O da, bu gizli maksadı anlayıp, gelmedi, dedi.

Denildi ki: Mescide girmişti. Bir mes’ele üzerinde düşünüyordu: O kadar dalmıştı ki, artık çevresiyle ilgisi kesilmişti. Bu sırada bir direğe çarptı. Fakat hâlâ farkında değildi. Ancak bir müddet sonra sırtüstü yere düşüp öldü. Bir rivâyete göre: “Vefâtı, arûz bahri ile takti’ yaparken, olmuştur.”

Bildirilir ki: Halîl bin Ahmed meşhûr şâir, Ahtalın şu beytini çok söylerdi: îzeftakarte ilezzehâiri lem tecidi Zühren yekûnu kesâlih-il-a’mâli “Saklanacak, depo edilecek, hazırlanacak bir şeye muhtaç olduğun zaman, sâlih amel gibisini bulamazsın. En iyi zâhire sâlih ameldir.”

Vakitlerini ilim ile uğraşarak geçirirdi. “Kapımı kapadığım zaman, artık kapının dışını düşünmezdim. Akıl ve zihnin kemâli (olgunluğu) kırk yaşına varınca olur. Resûlullah (aleyhisselâm) bu yaşta Peygamber olarak gönderildi. Bundan sonra yaş, altmış üçe varınca, insanda değişiklikler, zaaflar ve düşmeler görülür. Bu yaşta, Resûlullah (aleyhisselâm) Âhırete teşrîf buyurdular.” derdi.

“İnsan zihninin en berrak ve zinde olduğu vakit, seher vaktidir.” diye söylerdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh. 244

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 163

3) El-A’lâm cild-2, sh. 314

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 112

5) Tehzîb-ül-esmâ ve’l-luga cild-1, sh. 177

6) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 96